

Funded by the European Union
Avrupa Birliği tarafından finanse edilmektedir
ممول من الاتحاد الأوروبي

Sosyal Girişimcilik, Güçlendirme ve Uyum Projesi (SEECO)

Türkiye'de ve Dünyada Tarım ve Gıda Alanında Sosyal Girişimcilik Destekleri ve Örnekleri

Nisan 2024

T.C. SANAYİ VE
TEKNOLOJİ BAKANLIğI

THE WORLD BANK
IBRD • IDA | WORLD BANK GROUP

Yazarlar

Tuğçe Ergün Cireli
İlknur Şahin
Edanur Dursun

Destek Olanlar

Can Atacık
İrem Topçuoğlu Ural
H. Hande Kara
Mustafa Yazar
Melis Kuzuoğlu

Ayrıca, raporun araştırma aşamasında ekosistemin içgörülerini toplamak amacıyla görüştüğümüz organizasyonların değerli katkıları için minnettarız.

SEECO Hakkında

Sosyal Girişimcilik, Güçlendirme ve Uyum (SEECO) Projesi, Avrupa Birliği FRIT II Mali Yardım Fonu tarafından finanse edilmekte, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ve Dünya Bankası koordinasyonu ile yürütülmektedir.

SEECO Projesi'nin hedefi, Türkiye'deki hedef bölgelerde yaşayan misafir ve ev sahibi topluluklardaki kadın ve gençlerin geçim kaynakları fırsatlarını iyileştirmektir. Proje, sosyal girişimciliği ve yerel topluluklara hizmet sağlayan yerel kurumları destekleyerek, kadınların ve gençlerin ekonomik faaliyetlere katılmalarına katkıda bulunacaktır.

Bölümler

Kısaltmalar	4
Raporun Amacı ve Bağlamı	5
Metodoloji	5
Yönetici Özeti	6
Bölüm 1: Tarım ve gıda alanında Türkiye genel bakış	8
Bölüm 2: Türkiye’de Tarım ve gıda alanında girişimcilik programları ve destekleri listesi	11
Bölüm 3: Tarım ve gıda alanında sosyal girişimci ekosistemi	22
Bölüm 4: Türkiye’de tarımsal verimlilik & girişimcilik ilişkisi	26
Bölüm 5: Dünya’da tarım ve gıda girişimcilik ekosistemi	27
Bölüm 6: Rapor sonucu ve derlenen öneriler	35

Kısaltmalar

AI	Artificial Intelligence / Yapay Zeka
Ar-Ge	Araştırma - Geliştirme
EIT	European Institute of Innovation & Technology / Avrupa İnovasyon ve Teknoloji Enstitüsü
IoT	Internet of Things / Nesnelerin İnterneti
IPARD	Instrument for Pre-Accession Assistance Rural Development / Kırsal Kalkınma için Katılım Öncesi Yardım Aracı
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development / Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
SOGEP	Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı
TAGEM	Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü
TKDK	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu
TTO	Teknoloji Transfer Ofisi
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜBİTAK BİGG	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Bireysel Genç Girişim Programı
TÜBİTAK MAM	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Marmara Araştırma Merkezi
TÜGİP	Türk Gıda İnovasyon Platformu

Raporun Amacı ve Bağlamı

Bu rapor, SEECO tarafından Türkiye'deki sosyal ekonomi, sosyal girişimcilik ve etki yatırım fırsatlarına dikkat çekmek amacıyla hazırlanan analitik raporlar serisinin bir parçası olarak hazırlanmıştır. Rapor, tarım ve gıda sektörlerinde sosyal girişimcilik ekosisteminin durumu, öncü kuluçka merkezleri ve destek programları, mevcut yatırım seçenekleri, etki yatırımının durumu, büyümenin önündeki engeller ve fırsatlar gibi temel soruları yanıtlamayı hedeflemektedir.

Metodoloji

Bu raporun hazırlanmasında, masa başı araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında, tarım ve gıda sektörlerine yönelik Türkçe ve İngilizce literatür detaylı bir şekilde taranmıştır. Ayrıca, sektörün önemli aktörleri arasında yer alan Doktor, Kybele's Garden, Fazla, Nanomik ve Biftek.co gibi şirketlerden görüş alınmış; bu şirketlerin sektördeki deneyimleri ve katkıları değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, Yaşar Üniversitesi Rektör Yardımcısı Yiğit Kazancıoğlu'nun uzman görüşleri de raporun metodolojik zenginliğine katkı sağlamıştır. EIT Food Türkiye Hub'ı Foodback'in sektörel gözlemleri ve deneyimleri, ilgili bölümlerde yansıtılarak rapora ek bir derinlik kazandırılmıştır.

Yönetici Özeti

Bu rapor, Türkiye’deki tarım ve gıda sektörlerinde sosyal girişimcilik ekosisteminin mevcut durumunu analiz etmek ve sektördeki girişimcilik fırsatlarını değerlendirerek ekosistemin geliştirilmesine yönelik fikirler sunmak amacıyla hazırlanmıştır. Tarım ve gıda alanında faaliyet gösteren kuluçka merkezleri, destek programları ve yatırım seçenekleri incelenmiş; uluslararası iyi uygulama örneklerinden elde edilen dersler doğrultusunda, sektörde karşılaşılan temel zorluklara dair öneriler geliştirilmiştir. Rapor, mevcut kamu desteklerinin Ar-Ge süreçlerinde etkili olduğu, ancak girişimlerin pazara erişim ve büyüme aşamalarında bu desteklerin yetersiz kaldığına dikkat çekmektedir.

Bu çalışma, literatür taraması, sektördeki paydaşlarla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler ve mevcut verilerin analizine dayanmaktadır. Araştırma sürecinde, Türkiye’nin tarım ve gıda sektörlerindeki sosyal girişimcilik faaliyetleri, yatırım olanakları ve ekosistem destek yapıları kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca, ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal girişimcilik ve etki yatırımı ile ilgili başarılı uygulamalar gözden geçirilerek, Türkiye’deki ekosistemi geliştirebilecek stratejiler belirlenmiştir. Ancak, bu rapor kapsamlı bir saha araştırmasına dayanmamaktadır ve yalnızca mevcut veriler ışığında genel bir değerlendirme sunmaktadır.

Öne Çıkan Bulgular

- Tarım ve gıda sektörlerinde sosyal girişimcilik gelişim aşamasındadır ve bu alandaki potansiyel tam anlamıyla değerlendirilememiştir.
- Sosyal girişimciler, finansmana erişimde zorluklar yaşamaktadır; mevcut etki yatırım ve sosyal finansman araçlarının sınırlılığı büyümeyi kısıtlamaktadır.
- Kamu destekleri Ar-Ge aşamasında faydalı olmakla birlikte, girişimlerin pazara giriş ve ticarileşme süreçlerinde yetersiz kalmaktadır.
- Sosyal girişimciliği destekleyecek yasal ve düzenleyici bir çerçevenin eksikliği, girişimlerin sürdürülebilir bir şekilde faaliyet göstermesini engellemektedir.
- Türkiye’de sosyal girişimcilik ekosisteminin uluslararası bilgi ve deneyimden yeterince yararlanamaması, girişimlerin küresel pazarlara açılmasını zorlaştırmaktadır.

Öneriler

- Etki yatırımı ve sosyal finansman araçlarının yaygınlaştırılması, sosyal girişimlerin finansman kaynaklarına erişimini artırabilir.
- Sosyal girişimcilik için yasal düzenlemeler geliştirilerek, vergi teşvikleri ve bağış mekanizmaları gibi araçlarla girişimlerin sürdürülebilirliği desteklenmelidir.
- Girişimcilere yönelik eğitim, mentorluk ve iş geliştirme programlarının yaygınlaştırılması, bilgi paylaşımını artıracak platformların oluşturulması faydalı olacaktır.

- Ticarileşme aşamasında girişimlerin desteklenmesi amacıyla hibeler ve teşviklerin çeşitlendirilmesi gereklidir.
- Genç girişimcilerin sektöre çekilmesi için üniversiteler ve kamu kurumları arasındaki işbirliklerinin güçlendirilmesi önerilmektedir.
- Döngüsel ekonomi ve sürdürülebilir tarım projeleri teşvik edilerek, atık yönetimi ve kaynak verimliliği artırılmalıdır.
- Sosyal girişimcilik ekosisteminin uluslararası ağlarla bağlantısının güçlendirilmesi, başarılı küresel uygulamalardan öğrenmeyi kolaylaştırabilir.

Bu rapor, sektördeki paydaşlara, girişimcilik fırsatlarını değerlendirmeleri ve sosyal girişimciliğin geliştirilmesi konusunda fikir edinmeleri için bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

Bölüm 1: Tarım ve gıda alanında Türkiye genel bakış

21. yüzyılda tarım ve gıda girişimciliği, çevre ve toplum için fayda yaratmayı, çevresel ve toplumsal sorunlara kalıcı çözümler sunmayı kar elde etmekle eşit öncelikte tutan sosyal girişimcilik ekosisteminin doğal bir üyesi haline gelmiştir. Dünyanın içerisinde bulunduğu iklim krizi, tarım ve gıda sektörleri için büyük tehdit arz ederken, bu sektörler iklim krizinin de en büyük tetikleyicileri arasındadır. Sağlıklı ve güvenli bir gıda sisteminin canlı yaşamı için önemini göz önünde bulundurduğumuzda, tarım ve gıda teknolojileri girişimlerinin dünya çapında etki girişimciliği ekosistemlerinde giderek daha fazla yer tutmaya başlaması anlaşılabilir hale gelmektedir.

Bugün “tarım ve gıda teknolojileri” denildiğinde akıllara 4-5 sene önce gelen kavramlardan daha fazlası gelmektedir veya gelmelidir. Gün geçtikçe sınırları ve etki alanı genişleyen tarım ve gıda teknolojileri; geçtiğimiz yıllarda akıllı teknolojiler, nesnelerin interneti, bilgi iletişim teknolojileri gibi daha kısıtlı bir alanı ifade ederken günümüzde fonksiyonel gıdalar, kişiselleştirilmiş beslenme, arıcılık teknolojileri, akıllı sulama gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.¹ Bahsi geçen alanlarda sayıları kısıtlı olsa da Türkiye’de teknoloji üreten girişimler de bulunmaktadır.

2019 verilerine göre Türkiye sosyal girişimcilik ekosisteminde tarım, çiftçilik ve bahçecilik, %10.85 payıyla 16 sektör arasında 4. sektör olarak tespit edilmiştir². Bu oran değerlendirilirken, “imalat/üretim” ve “perakende satış” gibi sektörlerin içerisinde gıda girişimlerinin bulunuyor olabileceği göz ardı edilmemelidir. Çünkü söz konusu çalışmada “tarım” ayrı bir başlık olarak değerlendirilirken, “gıda” girişimleri ayrı bir başlık altında değerlendirilmemiştir. Buradan yola çıkarak tarım ve gıda girişimcilerinin Türkiye sosyal girişimcilik ekosisteminde %15’e yakın bir paya sahip olduğuna dair tahmin yürütülebilir. Daha güncel bir haritalama çalışması ise gıda (%21,6) ve tarım (%12,4) sektörlerini toplamda %34’lük bir payla 1500+ sosyal girişim arasında en yaygın sektörler olarak tespit etmiştir.³ Tarım ve gıda alanında sosyal girişimciliğe ilişkin en önemli engellerden biri, paragrafta yer verilen verilerden de çıkarılabileceği gibi, konuyla ilgili kısıtlı çalışmanın olması ve bu çalışmaların her zaman birbirini doğrulayan nitelikte olmamasıdır. Bunun en büyük sebeplerinden biri, “sosyal girişim” kavramına ilişkin genel geçer bir kabulün olmaması ve hangi işletmelerin “sosyal girişim” olarak kabul edileceğine bir koşul seti bulunmamasıdır. Benzer şekilde, “gıda girişimleri” ve/veya “tarım girişimleri” için de farklılaşan tanımlar ve kabuller söz konusudur. Yukarıda da belirtildiği gibi, bazı durumlarda perakende satış, imalat/üretim ve geri dönüşüm, çevre gibi sektörlerde faaliyet gösterilen girişimler gıda

¹ [Türkiye Agri-Food Ecosystem Maps](#)

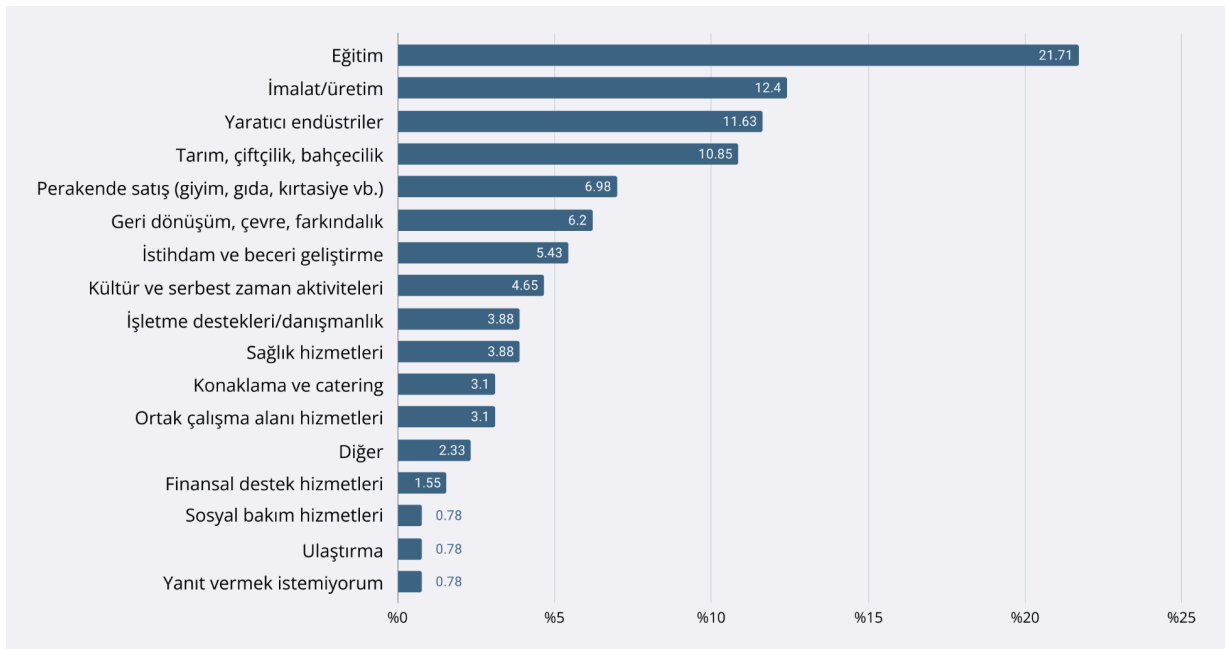
² [Türkiye’de Sosyal Girişimlerin Durumu, British Council, 2019](#)

³ [Türkiye 1505 Sosyal Girişim Sayısı Haritalama Çalışması](#)

ve/veya tarımla olan ilişkisi üzerinden gıda-tarım girişimi olarak değerlendirilebilir veya değerlendirilmeyebilir. Bizim bu rapordaki yaklaşımımız ise gıda-tarım sektörlerine bir şekilde dokunan (ör: tekstil sektörü için ileri dönüşüm yaparak hammadde üreten bir girişim, fakat girdi olarak gıda atıklarını kullanıyor) tüm sosyal girişimleri tarım ve gıda girişimciliği ekosistemi içinde değerlendirmek yönünde.

Şekil 1 - Sosyal Girişimlerin Faaliyet Gösterdiği Temel Sektörler

British Council'in 2019 yılında hazırladığı 'Türkiye'de Sosyal Girişimlerin Durumu' raporu kapsamında 248 sosyal girişimlerle yaptığı ankete göre sosyal girişimlerin sektörlere göre dağılımı.

Kaynak: [Türkiye'de Sosyal Girişimlerin Durumu, British Council, 2019](#)

Pandemi sürecinde tarım ve gıda sektöründe sosyal girişimcilik kritik bir rol oynamıştır.⁴ COVID-19 pandemisi sırasında kırsal alanlardaki toplulukların dayanıklılığını artırmak için sosyal girişimcilik modelleri kullanılmıştır. Bu kapsamda, gıda sistemlerinin krizlere karşı dirençli hale getirilmesi ve sosyal girişimcilerin desteklenmesi için çeşitli politika önerileri ve projeler geliştirilmiştir. Bu çalışmalar, kırsal toplulukların hem ekonomik hem de sosyal açıdan güçlenmesini sağlamayı hedeflemiştir. UNDP Türkiye'nin hazırladığı "**Türkiye'de Tarım-Gıda Sektörü ve Kırsal Kalkınma Alanlarında COVID-19 Hızlı Etki Değerlendirmesi**" raporu

⁴ [Türkiye'de Tarım-Gıda Sektörü ve Kırsal Kalkınma Alanlarında COVID-19 Hızlı Etki Değerlendirmesi, UNDP Türkiye, 2021](#)

kapsamında yapılan araştırma ve sonuçları ve sunulan önerilerden bazıları aşağıda listelenmiştir.

- Kadın çiftçiler de dahil olmak üzere küçük üreticilerin geleneksel ve diğer tarım ve gıda tedarik zincirlerine erişimini sağlamak için e-pazarlama ve tedarik zinciri araçlarının geliştirilmesi ve teşvik edilmesi,
- Depolama kapasitesini artırmak ve ani fiyat dalgalanmalarını önlemek için stratejik bir yatırım programı ve teşvik geliştirilmesi,
- Tarım ve gıda sistemlerinin her alanında akıllı teknolojilerin kullanımının teşvik edilmesi,
- Tarım gıda sistemlerinin çeşitli parçaları arasında uyum sağlamak ve politika geliştirmek için bir politika koordinasyon platformunun kurulması,
- Çiftçilerin dijital becerilerini geliştirmek için ihtiyaçlara dayalı bir kapasite geliştirme programının hazırlanması,
- Kırsal yoksulluğu yenmek ve kırsal alanların sürdürülebilirliğini sağlamak için kırsal kalkınma projeleri ve programlarının uygulanması.

Her ne kadar söz konusu rapor pandemi için kaleme alınmış olsa da, sosyal girişimcilik ile ilgili tespitler ve sunulan politika önerileri, ülkemizde 6 Şubat depremleri için de geçerliliğini korumuştur. Depremden etkilenen yerel tarım ve gıda üreticileri, ekonomik faaliyetlerine yeniden başlamak için sosyal girişimcilik, e-pazarlama ve dijitalleşme gibi yöntemlerden faydalanmıştır. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi kurumlar da bölgeyi bu alanlarda kaldırmak amacıyla maddi ve aynı destekler sunmuştur.

Türkiye’de tarım ve gıda alanında sosyal girişimciliğe ilişkin önemli gelişmeler olsa da bu sektörlerin ar-ge ve inovasyon gücü henüz arzu edilen seviyeye gelmemiştir. Türkiye OECD ülkeleri içerisinde gayri safi milli hasılaya göre ar-ge’nin en düşük değere sahip olduğu ülkeler arasında yer almaktadır.⁵ 2021 yılında ar-ge harcamalarının gayri safi milli hasılaya oranının OECD ortalaması 2.9 iken, Türkiye’de bu oran 1.4’tür.⁶ 2022 yılında Türkiye’de tüm ar-ge faaliyetlerine yapılan yatırım yaklaşık 199 milyar TL’dir.⁷

Uluslararası iş birlikleri ve teknoloji transferi gibi fırsatlar, tarım sektöründe ar-ge ve inovasyonu artırmak için etkili olabilir. Bu doğrultuda Foodback olarak, tarım ve gıda sektörlerinde katma değerin yükseltilmesine yönelik mekanizmalara ilişkin ekosistemde deneyim ve öğrenimlerimizle gözlemleyip derlediğimiz politika önerileri arasında:

- Katma değeri ve verimliliği artıracak teknoloji/dijitalleşme yatırımlarının desteklenmesi,

⁵ [Tarım ve Gıda 2020: Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Tarım ve Gıda Sektörünün Analizi. 2020](#)

⁶ [World Development Indicators by World Bank Group](#)

⁷ [TÜBİTAK Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması. 2022](#)

- Girişimciliğin desteklenmesi; nitelikli işgücünün tarımsal üretime çekilmesi,
- Tarım teknolojilerinde kapsayıcı politikalar tasarlanması,
- İyi kurgulanmış, sürdürülebilir, ölçeklenebilir ve tekrarlanabilir tarım teknolojileri kümelenmelerinin oluşturulması,
- Gıda atığına ilişkin etkili çözümler ve projeler geliştirilebilmesi için kamu kurumlarının girişimlerle iş birliği yapması,
- Üretim sürecinin veya tedarik zincirinin bir kısmının dijitalleştirilmesi ile tüm paydaşların açık inovasyon ortamında birbirinden öğreneceği pilot projeler oluşturulması yer almaktadır.

Bunlara ek olarak, üreticilerin doğrudan satabilecekleri ürünlere yönelik girişimcilik ekosisteminin oluşturulması ve desteklenmesini, pazardaki konumlarını güçlendirebilir. Ayrıca yenilikçi ürünlerin (fonksiyonel ürünler gibi) üretimi ve pazarlanması, yerel ürünleri dünyaya tanıtmaya açısından da katma değer yaratma potansiyeline sahiptir.

Bölüm 2: Türkiye’de Tarım ve gıda alanında girişimcilik programları ve destekleri listesi

2.1. Kamu Destekleri

Türkiye’de tarım ve gıda sektöründe sosyal girişimcileri destekleyen çeşitli kamusal programlar ve destekler bulunmaktadır. Bu destekler, tarım ve gıda sektöründe faaliyet gösteren sosyal girişimlerin tüzel kişiliğine göre değişiklik gösterebilmektedir. Girişimler; kooperatif, anonim şirket, limited şirket gibi çeşitli tüzel kişiliklerle faaliyet göstermektedir. Sosyal girişimler veya gıda/tarım girişimleri ile ilgilenen tek bir bakanlık ya da kurum olmadığından, bu alanlardaki destekler için tek bir yapı bulunmamaktadır. Gıda ve tarım alanındaki girişimlerin tüzel kişiliği, ürünü, ölçeği ve aşamasına göre destekler, KOSGEB, Kalkınma Ajansları ve TÜBİTAK gibi farklı yapılar aracılığıyla sağlanmaktadır.

2.1.1. Tarım ve Orman Bakanlığı

Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye’de tarım ve kırsal kalkınmayı desteklemek amacıyla çeşitli programlar yürütmektedir. Bakanlık, bu faaliyetlerin bir kısmını **Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)** aracılığıyla gerçekleştirmekte ve **IPARD** programı gibi Avrupa Birliği destekli projeleri yürütmektedir. Bununla birlikte, farklı yatırım ve hibe programlarıyla da girişimcileri desteklemektedir.

- **IPARD Programı ve TKDK Faaliyetleri:** IPARD, tarım ve gıda sektörlerinde kırsal kalkınma projeleri için girişimcilere ve küçük işletmelere yönelik hibe destekleri

sunmaktadır. Program, tarım-gıda işletmelerinin AB standartlarına uyumlu hale getirilmesini, kırsal alanlarda ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesini ve genç çiftçilerin sektöre kazandırılmasını hedeflemektedir. Destek alanları arasında tarımsal işletmelerin modernizasyonu, gıda ve tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, kırsal turizm ve rekreasyonel faaliyetler ve yenilenebilir enerji ve çevresel sürdürülebilirlik projeleri bulunmaktadır. 2007'den itibaren yürütülen IPARD programı kapsamında bugüne kadar 25.243 projeye 44,7 milyar TL hibe sağlanmıştır. 2024'te başlayacak IPARD III dönemi için ise Türkiye genelinde 785 milyon avro hibe desteği planlanmaktadır.⁸ TKDK, bu program kapsamında yıl boyunca farklı yatırım alanlarına yönelik çağrılar yaparak projeleri desteklemektedir:

- **Yatırım Desteği:** Gıda üretimi, yenilenebilir enerji, kırsal turizm ve arıcılık gibi alanlara yönelik finansal destek sağlanmaktadır.
- **Özel Çağrılar ve Duyurular:** Belirli sektörler için duyurular yapılarak, başvuran projeler değerlendirilmekte ve uygun kriterleri karşılayanlara fon sağlanmaktadır.
- **Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP):** KKYDP, kırsal kalkınmaya yönelik modernizasyon yatırımlarını desteklemeyi amaçlar. Yeni tesis kurulumları, kapasite artırımı ve teknoloji yenileme projeleri için %50 hibe desteği sağlanmaktadır. 2024'te, yeni tesis yatırımları için proje üst limiti 14 milyon TL olarak belirlenmiştir.⁹
- **Bireysel Sulama Sistemleri Desteği:** Kırsal alandaki üreticilerin gelir düzeyini artırmayı amaçlayan bu destek programı, bireysel sulama sistemleri yatırımları için %50 hibe sağlamaktadır. Proje bütçesi en fazla 3 milyon TL olabilir ve başvurular il müdürlüklerine yapılmaktadır.
- **Ar-Ge Destek Programı:** Bakanlık, öncelikli tarımsal alanlarda (örneğin bitki sağlığı, hayvancılık, su ürünleri) Ar-Ge projeleri için hibe desteği sunmaktadır. Üniversiteler ve TÜBİTAK gibi araştırma kuruluşlarına %100'e varan hibe desteği sağlanırken, özel sektör kuruluşları için bu oran %70'e kadar çıkmaktadır.¹⁰

Tarım ve Orman Bakanlığı, sunduğu bu desteklerle kırsal kalkınmayı, sürdürülebilir tarımı ve tarım-sanayi entegrasyonunu teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Üniversiteler, kamu ve özel sektör işbirlikleriyle yürütülen projeler, sürdürülebilir bir tarım ekosisteminin oluşturulmasına katkı sağlamaktadır.

⁸ [Türkiye Cumhuriyeti'nin 2021-2027 yılları için IPARD III programını kabul eden 14.3.2022 tarihli Avrupa Komisyonu Uygulama Kararı](#)

⁹ [Para Dergisi, 2014](#)

¹⁰ [Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı 2023-2024 Başvuru Dönemi Tarıma Dayalı Yatırımlar Uygulama Rehberi](#)

2.1.2. TÜBİTAK

TÜBİTAK, Türkiye'de bilim ve teknoloji alanında araştırma ve geliştirme faaliyetlerini desteklemektedir ve girişimciler için çeşitli destek programları sunmaktadır. Bu destekler, yenilikçi projelerin teşvik edilmesi, ar-ge çalışmalarının güçlendirilmesi ve sektörel rekabetin artırılması amacıyla tasarlanmıştır. TÜBİTAK'ın gıda ve tarım girişimcilerine sunduğu bazı temel destekle aşağıda listelenmiştir.

- **Ar-Ge Destek Programları¹¹:** TÜBİTAK, gıda ve tarım sektöründe yenilikçi ürün, hizmet veya süreç geliştirmeyi amaçlayan projelere ar-ge desteği sağlamaktadır. Bu destekler, projelerin finansal olarak desteklenmesi, teknik danışmanlık ve gerekli altyapının sağlanması gibi çeşitli şekillerde olabilmektedir.
- **Teknoloji Transfer Ofisleri¹²:** TÜBİTAK, üniversitelerde ve araştırma kurumlarında kurulan TTO'lar aracılığıyla girişimcilerin ve araştırmacıların geliştirdikleri teknolojileri ticarileştirmelerine yardımcı olmaktadır. Bu ofisler, patentleme, lisanslama ve teknoloji transferi konularında destek sunmaktadır.
- **Girişimcilik Destekleri¹³:** TÜBİTAK, yenilikçi iş fikirlerini desteklemek amacıyla çeşitli girişimcilik programları sunmaktadır. Bu programlar, başlangıç aşamasındaki girişimlere mentorluk, eğitim ve finansal destek sağlamaktadır. Örneğin, TÜBİTAK 1512 Bireysel Genç Girişim (BİGG) Programı, yenilikçi iş fikirlerine sahip girişimcilere destek olmaktadır.
- **Uluslararası İşbirliği Destekleri¹⁴:** TÜBİTAK, uluslararası işbirliklerini teşvik etmek amacıyla çeşitli programlar sunmaktadır. Bu programlar, Türkiye'deki girişimcilerin yurtdışındaki benzer kuruluşlarla ortak projeler geliştirmelerine olanak tanımaktadır.
- **Sektörel ve Tematik Programlar¹⁵:** Gıda ve tarım gibi belirli sektörlerle yönelik özel programlar da TÜBİTAK tarafından sunulmaktadır. Bu programlar, sektördeki özgün sorunlara yönelik çözümler geliştiren projeleri desteklemektedir.

TÜBİTAK'ın tarım ve gıda girişimciliğine ilişkin en güncel faaliyetleri için 2023 Yılı Faaliyet Raporu incelenmiştir. Faaliyet Raporuna göre, TÜBİTAK ile Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) arasında iş birliği protokolü imzalanmıştır. Bu protokol ile "Tarımsal Araştırmalar" başlığı altında, ekosistem paydaşlarının potansiyellerinin ülkemiz gıda güvenliği ve sürdürülebilirliği hedeflerine ulaşması ve ar-ge kaynaklarının daha etkin kullanılması amacıyla, ortak öncelikli ar-ge ve yenilik konuları belirlenmiş ve üniversite-kamu-özel sektör işbirliklerini

¹¹ [1501 - TÜBİTAK Sanayi Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı](#)

¹² [1513 - Teknoloji Transfer Ofisleri Destekleme Programı](#)

¹³ [1512 - Girişimcilik Destek Programı \(BİGG\)](#)

¹⁴ [Ufuk Avrupa Programı](#)

¹⁵ [1711 - Yapay Zekâ Ekosistem Çağırısı](#)

hedefleyen iki farklı çağrı açılmıştır. Çağrı kapsamındaki projeler eş finansman modeli ile TAGEM ile ortak fonlanmaktadır. TÜBİTAK-TAGEM işbirliğinde açılan Tarım Çağrılarında toplamda 71 projenin desteklenmesine karar verilmiştir. Bu kapsamdaki projelere 2023 yılında toplam aktarılan tutar ise 35,7 milyon TL'dir.¹⁶

TÜBİTAK 2023 Faaliyet raporuna göre, TÜBİTAK MAM Yaşam Bilimleri Başkan Yardımcılığı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetleri, "Alt Program Deneysel Geliştirme Faaliyetlerinden "Gen Mühendisliği ve Biyoteknoloji" ile "Gıda Teknolojileri" alanında araştırma ve geliştirme faaliyetleri Yaşam Bilimleri Başkan Yardımcılığı altında yürütülmüştür. 2023 yılında 76 Milyon TL büyüklüğünde 29 adet dış destekli proje başlatılmıştır. Yılsonu itibarıyla toplamda yaklaşık 11 Milyon TL büyüklüğünde 22 adet proje tamamlanmıştır. Yıl içerisinde toplamda 2.183 Milyon TL büyüklüğünde 83 adet proje yürütülmüştür. Ulusal ve uluslararası olmak üzere yürütülen proje türleri; AB, Kamu, Özel, TARAL ve Yatırım Programından oluşmaktadır.

2023 yılı içerisinde yürütülen projelere dair faaliyetlerin bir kısmı aşağıda özetlenmiştir.

- **Tarımsal Atıkların Değerlendirilmesi:** Tarımsal atık ve artıkların sıfır atık prensibiyle katma değerli ürünlere dönüştürülmesi için başlatılan projede, bahçede kalan turuncgillerden uçucu yağlar elde edilmesi, bu prosesten çıkan atığı pektin eldesi için kullanılması, buradan kalan atığı ise toprak iyileştirici ajan ve biyogaz eldesi için değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, elma kabuklarından pektin ve avokado kabuk ve çekirdeklerinden nitelikli nişasta ve fenolik maddeler elde ederek, bunların atıklarını da biyogaz ve toprak iyileştirici ajan olarak kullanıp sıfır atığa kadar değerlendirilmesine yönelik planlama çalışmaları yürütülmüştür.
- **Ekşi Yoğurt Üretimi:** Geleneksel ekşi yoğurt üretilmesine yönelik yoğurt suşları geliştirilmesi, uygun kombinasyonların belirlenmesi ve uygulama yöntemlerinin tasarlanması kapsamında "Ekşi Yoğurt Üretimi" konulu proje çalışmaları yürütülmüş olup özel sektöre lisanslanmıştır.
- **Türk Gıda İnovasyon Platformu:** Gıda ve içecek sektöründe yer alan tüm aktörler için bir iletişim ağı ve kümelenme platformu oluşturmayı amaçlayan [Türk Gıda İnovasyon Platformu \(TÜGİP\)](#), gıda sektörü için Ar-Ge ve inovasyonda lider bir platform haline gelebilmek için çalışmalarına devam etmiştir.
- **Gıda Arz Güvenliğinde Akıllı Uygulamalar Araştırma Merkezi:** Akıllı Tarım, Gıda ve Depo Uygulamalarına yönelik İklimlendirilmiş Simülasyon Laboratuvarı ile birlikte iklimin olumsuz etkilerinden arındırılmış (iklimlendirilmiş) yatay dikey, sulu-susuz, topraklı-topraksız tarıma uygun kapalı sistem üretim odaları ve kabinlerinden oluşan farklı araştırma gruplarının birlikte uygulamalar geliştirip çözümler üretebilmesine imkan

¹⁶ [TÜBİTAK 2023 Yılı Faaliyet Raporu, 2024](#)

veren Gıda Arz Güvenliğinde Akıllı Uygulamalar Araştırma Merkezi projesi 2023 yılında başlatılmıştır.

- **Innofood Projesi:** INNOFOOD, TÜBİTAK'ın liderliğinde, AB destekli bir proje olup Türkiye'de gıda sektörünün Ar-Ge ve inovasyon kapasitesini geliştirmeyi amaçlamıştır. Proje kapsamında Gebze'de kurulan Gıda İnovasyon Merkezi, 9 pilot üretim hattı ve ileri analiz laboratuvarlarıyla işletmelere araştırma altyapısı sağlamaktadır. TÜGİP platformu üzerinden KOBİ'lere odaklanarak sürdürülebilir üretim, gıda kayıplarını azaltma ve katma değerli ürün geliştirme çalışmaları teşvik edilmektedir. Şanlıurfa, Gaziantep ve Giresun'daki araştırma merkezleri ile bölgesel inovasyon ekosistemine de katkı sunulmaktadır.

2.1.3. KOSGEB

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), KOBİ'lerin ve girişimlerin desteklerinden en çok faydalandığı kamu kurumları arasında yer almaktadır. KOSGEB, söz konusu kurumlara, iş kurma desteği, iş geliştirme desteği, personel, makine-teçhizat, yazılım-hizmet alımı gibi konularda finansal destekler sunmaktadır. KOSGEB'in sunduğu bu destekler, gıda ve tarım sektörlerinde faaliyet gösteren girişimcilerin de projelerini hayata geçirmelerine ve büyümelerine yardımcı olmaktadır.

- **Girişimci Destek Programı:** Destek programı kapsamında, stratejik öncelikleri doğrultusunda belirlenen sektörler öncelikli olmak üzere yeni kurulan işletmeleri destekleyerek sürdürülebilirliklerini sağlamak amaçlanmaktadır. Destek programı içerisinde, İş Kurma desteği kapsamında; 36 ay boyunca gerçek kişi işletme başına 10.000 TL, sermaye şirketi işletme başına 20.000 TL %100 geri ödemesiz kuruluş desteği sağlanmakta, 36 ay boyunca 1 aylık brüt asgari ücret tutarında personel giderleri desteği sağlanmaktadır. İş geliştirme desteği kapsamında 36 ay süre boyunca 1.500.000 TL tutarında %80 geri ödemeli personel giderleri desteği, Makine-Teçhizat ve Kalıp Giderleri Desteği, Yazılım Giderleri Desteği, Hizmet Alımı Giderleri Desteği (eğitim, danışmanlık ve yönderlik, belgelendirme, test ve analiz, pazarlama, tasarım, sınai mülkiyet hakları giderleri) sağlanmaktadır.¹⁷
- **Stratejik Ürün Destek Programı:** Destek programının amacı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığınca yürütülen Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı kapsamında Türkiye'de orta-yüksek ve yüksek teknoloji seviyeli sektörlerdeki katma değeri yüksek ürünlerin ve bu sektörlerin gelişimi için kritik önemi haiz ürünlerin üretimini artırmaya yönelik yatırım projelerinin desteklenmesini kapsamaktadır. Program kapsamında yatırım projeleri, geri ödemesiz 1.800.000 TL ve geri ödemeli 4.200.000 TL olmak üzere toplam 6.000.000 TL'ye kadar desteklenmektedir. Desteklenecek proje giderleri arasında;

¹⁷ [Girişimci Destek Programı](#)

Makine-teçhizat desteği, Yazılım giderleri desteği, Personel gideri desteği, Referans numune gideri desteği ve Hizmet alımı desteği yer almaktadır. ¹⁸

- **İş Birliği Destek Programı:** Küçük ve orta ölçekli işletmelerin birbirleriyle veya büyük işletmelerle ortak çalışma kültürünün geliştirilmesine ve karşılıklı fayda ve rekabet avantajı sağlayıcı nitelikteki iş birlikleri tesis etmelerine katkı sağlanmasıdır. Destek programı kapsamında İşletici Kuruluş Modeli çerçevesinde toplam üst limit 5.000.000 TL, Proje Ortaklık Modeli çerçevesinde toplam üst limit 10.000.000 TL'dir. ¹⁹

2.1.4. Kalkınma Ajansları

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı bölgesel kalkınma ajansları, yerel paydaşlarla iş birliği yaparak bölgesel stratejiler geliştirir, projeler uygular ve bölgesel kalkınma politikalarının uygulanmasına katkı sağlar. Kalkınma Ajansları, "Tarım ve Kırsal Kalkınma" konu başlığı altında çeşitli projeleri desteklemektedir. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2021-2023) ile uyum gözetilerek, kırsal ekonominin geliştirilmesine yönelik faaliyetlerin ana misyonunu; Tarım ve gıda sektöründe rekabetçiliğin artırılması ve Kırsalda ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi oluşturmaktadır. Tarım ve Kırsal kalkınma başlığı altında faaliyetler gerçekleştirilen 17 kalkınma ajansı bulunmaktadır.²⁰ T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından finanse edilen kalkınma ajansları tarafından yürütülecek olan SOGEP - Anadoludakiler projesiyle birlikte; yerel üreticilerin desteklenmesi, geleneksel kültürün yaşatılması ve yerel potansiyellerin keşfedilmesi hedeflenmektedir. Bu çerçevede; topraklarımızın tarımsal bereketi, mutfak kültürümüzün kilerleri dolduran birikimi, zanaatkarlarımızın becerilerinin çeşitliliği ve zenginliğini hikayeler ile görünür kılarak, girişimciler ve kooperatifler için yenilikçi girişim fırsatlarını ortaya çıkarmak, yerel ve bölgesel kalkınmayı desteklemek amaçlanmaktadır. ²¹

Desteklediği alanlar arasında tarım ve gıda, desteklediği paydaşlar arasında da girişimciler bulunmaktadır. Toplamda 26 kalkınma ajansının Türkiye genelinde yüzlerce projesi bulunmaktadır, tarım ve gıda alanında öne çıkan bazı projeler aşağıda listelenmiştir:

- **Ankara Kalkınma Ajansı (Kırsala İnovasyonu Taşıyoruz projesi):** Ankara Kalkınma Ajansı, faaliyet göstermeye başladığı 2010 yılından bu yana, bölge içi dengesizlikleri azaltmaya yönelik çeşitli programlar yürütmüştür. Bugüne kadar söz konusu alanda toplam 301 projeye destek sağlamıştır. Desteklenen projeler ağırlıklı olarak tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi ve ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi üzerine olmuştur. 2016 yılında Ankara Kalkınma Ajansı ile Macaristan İnovasyon Ajansı tarafından Kırsala

¹⁸ [Stratejik Ürün Destek Programı](#)

¹⁹ [İş Birliği Destek Programı](#)

²⁰ [Kalkınma Ajansları, Tarım ve Kırsal Kalkınma](#)

²¹ [SOGEP - Anadoludakiler Projesi, 2024](#)

İnovasyonu Taşıyoruz projesi yürütülmüştür. Ankara Kalkınma Ajansı ve Macaristan İnovasyon Ajansı ortaklığında yürütülen “İnovasyonu Kırsala Taşıyoruz” projesi ile Ankara kırsalında yaşayan toplam 750 kişi Ajans, Macaristan İnovasyon Ajansı, Türk Patent ve Marka Kurumu ve Ekonomi Bakanlığı iş birliği ile gerçekleştirilen eğitimlerden faydalanmıştır. Proje kapsamında hazırladığımız Ankara Kırsal İnovasyon Yol Haritası, Türkiye’de bölgesel düzeyde kırsal alanlar için hazırlanan ilk strateji olmuştur.²²

- **Çukurova Kalkınma Ajansı (Adana ve Mersin’de SOGEP Projeleri):** Adana Seyhan’da gerçekleştirilen **Yenilikçi Gıda Tedarik Uygulamalarında Kadın İstihdamının Artırılması** projesi kapsamında gıda tedarik zincirlerinde kadınların istihdamının artırılması ve kadın girişimcilerin desteklenmesi hedeflenmiştir.²³ Mersin Aydıncık ise **Alternatif Tarım Uygulamaları ve Eğitim Merkezi** projesi kapsamında alternatif tarım yöntemlerinin yaygınlaştırılması ve bu alanda eğitim verilerek bölgesel kalkınmaya katkı sağlanması amaçlanmıştır.
- **Eyüpsultan Belediyesi Tarım 4.0 Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (İstanbul Kalkınma Ajansı)²⁴:** Eyüpsultan Belediyesi liderliğinde, Kadir Has Üniversitesi ortaklığında yürütülen proje kapsamında sürdürülebilir tarım hedefleri doğrultusunda İstanbul’daki tarım alanlarında katma değeri artırılması, teknoloji destekli kalkınmayı ve sürdürülebilirliği hedefleyen pilot çalışmalar yapılması, tarım sektöründe bilgi yoğunluğu yüksek hizmet ve mal üretimini sağlanması, üniversite, sivil toplum örgütleri, kamu, üreticiler ve gıda girişimcilerinin bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak bir araya getirilmesi, Türkiye’nin Tarım 4.0 sürecine entegrasyonuna ilişkin politika ve uygulamalar geliştirilmesi hedeflenmiştir.

2.2. Avrupa Birliği Hibeleri

Avrupa Birliği (AB) destek ve hibeleri, Türkiye’deki tarım ve gıda girişimcileri için en önemli kaynaklardan biridir. Özellikle İngilizce dil yeterliliğine sahip girişimciler, sıklıkla AB programlarından ve fırsatlarından yararlanmaktadır. AB programlarından öne çıkan Ufuk Avrupa (Horizon Europe) Avrupa Birliği 9. Çerçeve Programı olan Ufuk Avrupa ile 2021-2027 yılları arasında 95,5 milyar avroluk bütçeyle bilim ve yenilik faaliyetlerinin desteklenmesi hedeflenmektedir. Avrupa Birliği (AB); araştırmacıların, bilimsel bilginin ve teknolojinin serbestçe dolaştığı bir Avrupa araştırma alanı oluşturarak, Avrupa Birliği’nin bilimsel ve teknolojik temelini güçlendirmek ve rekabet edebilirliğini artırmak amacıyla Birlik hedefleri doğrultusunda tüm araştırma faaliyetlerini teşvik etmektedir. Bu teşvik mekanizması da 1984 yılından bu yana çerçeve programlar aracılığı ile oluşturulan çok yıllık AR-GE ve yenilikçilik mali destekleri ile yürütülmektedir. Ülkemiz de 2003 yılından bu yana AR-GE ve Yenilikçilik alanında yürütülen çok

²² [Kırsala İnovasyonu Taşıyoruz Projesi](#)

²³ [KADEM. 2022](#)

²⁴ [Eyüpsultan Belediyesi Tarım 4.0 Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi. 2021](#)

yıllı çerçeve programlarına katılım sağlamaktadır. Ufuk Avrupa programının amaçları arasında; Avrupa Birliği'ni bilimsel ve teknolojik yönden güçlendirmek, Avrupa'nın yenilik kapasitesini, rekabetçiliğini ve istihdamını yükseltmek, toplum önceliklerini karşılamak, Avrupa'nın sosyo-ekonomik model ve değerlerini sürdürmek yer almaktadır. Komisyon Tarafından Belirlenen Ufuk Avrupa Programı'nın 5 Misyonu arasında, İklim Değişikliği Misyonu, Okyanus ve Sular Misyonu, İklim Nötr ve Akıllı Şehirler Misyonu, Toprak Sağlığı ve Gıda Misyonu, Kanseri Misyonu yer almaktadır. Ufuk Avrupa programına, önerdiği projede belirtilen Ar-Ge görevlerini gerçekleştirebilecek operasyonel ve mali uygunluğa sahip herhangi bir gerçek veya tüzel kişi (KOBİ'ler, sanayi kuruluşları, araştırma merkezleri, üniversiteler, kamu kuruluşları, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar) Ufuk Avrupa Programı'na başvuru yapabilir. Avrupa Birliği 9. Çerçeve Programı olan Ufuk Avrupa ile 2021-2027 yılları arasında 95,5 milyar avroluk bütçeyle bilim ve yenilik faaliyetlerinin desteklenmesi hedeflenmektedir.

Ufuk Avrupa Programı'nın "Gıda, Biyoekonomi, Doğal Kaynaklar, Tarım ve Çevre" başlıklı 6. kümesi ve bu kümenin altında açılan hibe çağrıları gıda ve tarım alanında çalışan kurum ve kişilere destekler vermektedir.²⁵

Benzer şekilde [Avrupa Yenilik ve Teknoloji Enstitüsü \(EIT\)](#), AB'nin inovasyon ve girişimcilik alanında faaliyet gösteren bir kurumdur. 2008 yılında kurulan EIT, inovasyon ekosistemlerini desteklemek, bilgi ve yenilik üçgenini (işletmeler, eğitim ve araştırma) bir araya getirmek ve Avrupa'nın küresel rekabetçiliğini artırmak amacıyla kurulmuştur. Tarım ve gıda alanında faaliyet gösteren girişimlere çok çeşitli destekler sunan EIT, bu destekleri EIT Food topluluğu altında sürdürmektedir. 2018'den beri Türkiye'de de faaliyet gösteren EIT Food'un yerel çalışmaları Impact Hub İstanbul tarafından yürütülmektedir.

2.3. Hızlandırma Programları

Türkiye'de tarım ve gıda alanında faaliyet gösteren sosyal girişimciler için birçok hızlandırma programı bulunmaktadır. Bu programlar, girişimcilere eğitim, mentorluk ve finansal destek sunarak büyümelerine yardımcı olur.

- [Empowering Women in Agrifood \(EWA\) Turkey](#)²⁶: Avrupa Birliği'nin Gıda İnovasyon Fonu (EIT Food) tarafından desteklenen EWA programı, Türkiye'de Impact Hub İstanbul'un gıda ve tarım girişimcilik platformu Foodback yürütücülüğünde, **Avrupa Yenilik ve Teknoloji Enstitüsü Gıda Birimi (EIT Food)** desteğiyle hayata

²⁵ [Ufuk Avrupa Programı](#)

²⁶ [Empowering Women in Agrifood \(EWA\) Turkey. 2024](#)

geçirilmektedir. Program tarım ve gıda sektörlerinde çalışan kadın girişimcileri girişimleri kabul etmektedir. Program gıda ve tarım sektörlerindeki; Tarım Teknolojileri, Gıda İşlenmesi, Gıda Güvenliği & İzlenebilirlik, Atık Yönetimi, Yeni Nesil Gıda & İçecek konu başlıklarındaki girişimcileri programa dahil etmektedir. Program girişimcilere 6 ay boyunca 1-1 mentorluk desteği, uzmanlar eşliğinde eğitimler imkanı, program sonunda kazanan girişimcilere 15.000 avro değerinde ödül imkanı, EIT Food'un Avrupa'daki hızlandırma programlarına katılma ve işlerini büyüme fırsatı sağlamaktadır. EWA Turkey programı 2024 yılı itibariyle 5. Yılıni gerçekleştirmektedir. Program 5 yılda gıda ve tarım alanında teknoloji geliştiren 50 kadın girişimciye ulaşmış ve toplamda, 70.000 avro üzerinde ödül desteği sunmuştur.

- **Kök Proje**²⁷: Kök Proje sektör odaklı çalışan bir girişim hızlandırma ve kurumsal inovasyon partner şirkettir. Çalışmalarında gıda, tarım, su ve enerji sektörüne yönelik olarak girişimcileri desteklemektedir. Şirketler, kamu kuruluşları, yatırım fonları, STK'lar ve akademi ile işbirliğinde, tarım ve gıda girişimciliğini güçlendirmek adına çalışmalar yürütmektedir.
- **Viveka**²⁸: Viveka, Türkiye'de girişimcilik ekosistemini destekleyen bir hızlandırma ve inovasyon merkezi olarak faaliyet göstermektedir. Kurum, girişimcilere fikir aşamasından büyüme aşamasına kadar destek sunmaktadır. Viveka, yenilikçi iş fikirlerini hayata geçirmeyi amaçlayan girişimcilere mentorluk, eğitim, finansman ve iş ağı gibi çeşitli destekler vermektedir. Viveka tarafından yürütülen [The Brew Future](#) programı sürdürülebilirlik, teknoloji ve sosyal inovasyon gibi alanlarda çalışan girişimcilerin iş modellerini güçlendirmelerine yardımcı olmaktadır. Programa seçilen 10 girişim arasında zeytin çekirdeğinden çevreci biyomalzeme geliştirerek POSM malzemeleri gibi son ürünler için hammadde üreten [Biolive](#) ve depozitolu şişelerin geri dönüşümü gibi çevreye duyarlı görevler ile tüketicileri harekete geçiren uygulama [Ecording](#) de yer almaktadır. Viveka'nın tarım ve gıda girişimcilerini destekleyen bir diğer programı ise [VBiGG \(Viveka Bireysel Genç Girişim Programı\)](#)'dır. Program, yenilikçi iş fikirlerini geliştirmek isteyen genç girişimcilere finansman, mentorluk ve eğitim destekleri sunmaktadır. Programın 6 ana başlığından biri olan "Sürdürülebilir Tarım ve Beslenme" alanında girişimcilere 900.000 TL yatırım imkanı sunulmaktadır.
- **Hackquarters (Tenity)**²⁹: Tenity İstanbul, finansal teknoloji girişimcileri için özel olarak tasarlanmış bir inovasyon ve hızlandırma merkezidir ve bu alanda yenilikçi projeleri olan girişimcilere mentorluk, eğitim, iş ağı ve finansman desteği sağlamaktadır. Tenity İstanbul, girişimcilerin iş modellerini geliştirerek büyümelerine yardımcı olurken, aynı zamanda yerel ve küresel piyasalarda başarıya ulaşmalarını desteklemektedir. Tenity

²⁷ [KÖK Project](#)

²⁸ [Viveka](#)

²⁹ [Hackquarters \(Tenity\)](#)

İstanbul ve Türkiye İş Bankası iş birliğiyle yürütülen [WorkupAgri](#), tarım teknolojileri geliştiren, sürdürülebilir ve ölçeklenebilir iş modeline sahip teknoloji girişimlerinin büyümesine destek olmayı amaçlayan tarım odaklı bir girişim programıdır. Programda, tarım dikeyinde enerji, su tasarrufu, gübreleme, ilaçlama lojistik, üretim, tedarik zinciri gibi alanlarda akıllı teknolojileri kullanarak verimliliği artıran, doğayı koruyan veya iklim eylemlerine katkı sunan bir çözümü olan girişimler seçilerek, alanında uzman kişilerden mentorluk, İş Bankası ve grup şirketleri ile iş geliştirme, ulusal ve uluslararası geniş iş ağına erişim ve yatırımcılar ile buluşma fırsatları sunulmaktadır.

2.4. Özel Fonlar ve Yatırım Şirketleri

Crunchbase'in güncel verilerine göre, merkez ofisi Türkiye'de bulunan ve gıda ile tarım alanında yatırım yapmış kurumlar arasında; yatırım ofisleri, kuluçka programları, girişim sermayeleri ve kurumsal girişim sermayeleri gibi farklı yatırımcı kurum tiplerine sahip 57 adet kuruluş yer almaktadır. Ancak bu sayı, gıda ve tarım sektörüne düzenli yatırım yapıldığı ya da kurumların bu alana sürekli yatırımda bulundukları anlamına gelmemektedir. Bu rakama, gıda ve tarım sektöründe sadece bir kez yatırım yapmış kurumlar da dahil edilmiştir. Güncel veriler, halen aktif olan yatırım kurumlarının sayısını göstermektedir.

Bu yatırımcılar, gıda ve tarım sektöründeki erken aşama girişimlerden, tohum aşamasındaki projelere ve geç aşama girişimlere kadar farklı büyüklüklerdeki girişimlere yatırım yapmışlardır.

Söz konusu yatırımlar ve fonlar, girişimcilerin projelerini hayata geçirmelerine ve büyümelerine önemli katkılar sunmaktadır. Aşağıda, gıda ve tarım alanında öne çıkan bazı özel fonlar ve yatırım şirketleri listelenmiştir:

- **[Galata Business Angels \(GBA\)](#):** Türkiye'nin ilk melek yatırım ağı olarak yüksek potansiyelli girişimcilerle deneyimli yatırımcıları bir araya getirmektedir. Girişimlerin büyüme potansiyeli, iş modeli, ekibin kalitesi ve rekabet avantajı gibi kriterler doğrultusunda yatırım yapmaktadır. GBA, çeşitli sektörlerdeki girişimlerin uluslararası başarılar elde etmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Türkiye'de gıda ve tarım alanında faaliyet gösteren Agrovisio, Fazla Gıda, Pubinno'ya yatırım yapmıştır. Galata Business Angels, 2021 yılında 11 girişime toplamda 2,2 milyon amerikan doları toplam yatırım yapmıştır. Fazla Gıda'ya 294 bin dolar yatırımda bulunan Galata Business Angels, 2021 yılında yatırımlarının 18.2% ile Tarım/Gıda sektörüne yapmıştır. Agrovisio'nun 2021 yılında 2 milyon avro değerlendirme üzerinden ikinci yatırım turunda Galata Business Angels'da yer almıştır.

- **Startup Wise Guys (SWG):** 2012 yılında Estonya'da kurulan ve dünya çapında faaliyet gösteren bir hızlandırıcı fonudur. Girişimcileri destekleyerek global başarıya ulaşmalarına yardımcı olmayı amaçlayan SWG, B2B teknoloji odaklı erken aşama girişimlere yatırım yapmaktadır. Bugüne kadar 440'tan fazla girişime yatırım yapmış ve 15 başarılı büyüme gerçekleştirmiştir. Hızlandırıcı fon gıda ve tarım teknolojileri alanında Türkiye'den Agrovisio ve Freshsens girişimcilerine yatırım yapmıştır. Startup Wise Guys, Agrovisio'ya 2021 yılında ön tohum yatırım turunda 10 milyon TL, tohum aşamasındaki yatırım turunda 10 bin dolar yatırım yapmıştır. Yerli tarım teknolojileri girişimi Freshsens'e Startup Wise Guys tarafından 1.7 milyon TL yatırım yapılmıştır.
- **Founder One:** Erken aşama etki girişimlerine yatırım yapan etki yatırım fonudur. Şu ana kadar aralarında gıda ve tarım teknolojisi konu başlıklarının da de yer aldığı 31 adet yatırım yapmıştır. Yatırım Fonu gıda ve tarım teknolojileri alanında faaliyet gösteren Forfarming, Wastepresso, Tarlam ve Yenir'e yatırım yapmıştır. SaaS çözümleri ile üreticilerin üretim verimliliğini ve kalitesini artırmak için erişilebilir ve akıllı çözümler sunan ForFarming'e 3 Milyon TL yatırım yapmıştır. Türkiye'de ilk kez kahve atıklarını ham madde olarak kullanarak ileri dönüştüren ve geliştirdiği mikro atık yönetim sistemi ile şirketlerin kahve atıklarını yöneten Wastespresso, etki yatırım fonu Founder One'dan 3 milyon dolar değerlendirme ile yatırım almıştır. Topraksız tarım teknolojilerine odaklanan Tarlam, Founder One'dan 100 bin dolar yatırım almıştır. Gıda israfına odaklanan Yenir'in 2023 yılındaki 5 milyon değerlendirme üzerindeki ikinci yatırım turunda Founder One'da yer aldı.
- **Türkiye Kalkınma Fonu (TKF):** Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası tarafından yönetilen bir yatırım fonudur. TKF, Türkiye'nin ekonomik büyümesine katkıda bulunacak, yüksek büyüme potansiyeline sahip şirketlere sermaye ve yapılandırılmış finansman sağlayarak ülkenin kalkınmasına destek olmayı hedeflemektedir. Fon, özellikle teknoloji ve inovasyon odaklı girişimlere, yenilikçi ve ileri teknolojilere, bölgesel kalkınmaya ve katma değer yaratacak projelere yatırım yapmaktadır. TKF'nin alt fonları arasında Teknoloji ve Inovasyon Fonu, Yenilikçi ve İleri Teknolojiler GSYF, Bölgesel Kalkınma Fonu, ve Kalkınma Katılım GSYF yer almaktadır. Bu fonlar, girişim sermayesi ve büyüme sermayesi yatırımları yaparak Türkiye'nin stratejik sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelere destek olmayı amaçlamaktadır. Fon, teknoloji tabanlı bütünsel atık yönetimi çözümleri sunan Fazla 'nın 6 milyon dolarlık yatırım turunda yer almıştır.³⁰

³⁰ [Türkiye Kalkınma Fonu, 2023](#)

Bölüm 3: Tarım ve gıda alanında sosyal girişimci ekosistemi

Türkiye'de tarım ve gıda alanında sosyal girişimcilik ekosistemi, kamusal ve uluslararası destek mekanizmaları aracılığıyla çeşitli başarı hikayeleri ortaya koymuştur. Girişimlerin geliştirdiği yenilikçi projeler ve iş modelleri, tarım ve gıda sektörünün zorlu dinamiklerine yanıt vermekte ve ekosistemin büyümesine katkı sağlamaktadır.

Türkiye tarım ve gıda sektöründe öne çıkan beş girişimin deneyimlerini, faydalandıkları fırsatlar ve karşılaştıkları zorlukları paylaşmak üzere rapora dahil ettik: **Doktar Teknoloji, Biftek, Nanomik, Fazla ve Kybele's Garden.**

Doktar Teknoloji, 2017 yılında İstanbul ve İzmir'de kurulan bir Türk tarım teknolojisi şirkettir. Şirket; kaynak verimsizliği, düşük mahsul verimi ve çevresel etki gibi büyük tarımsal sorunlara dijital çözümler sunmaya odaklanmaktadır. Yapay zeka (AI), nesnelerin interneti (IoT) ve büyük veri analitiğinden yararlanarak hassas tarımı geliştirmekte ve çiftçilerin kararlarını optimize etmelerine, maliyetleri düşürmelerine ve sürdürülebilirliği artırmalarına olanak tanımaktadır.

Doktar'ın kuruluş amacı, tarımı veri odaklı hale getirerek devrim yaratmaktır. Ürünleri, çiftçilerin mahsullerini izlemelerine, zararlıları takip etmelerine ve mahsul verimini ve kaynak yönetimini iyileştirmek için gerçek zamanlı bilgiler sunmalarına yardımcı olmaktadır. Şirket, başlangıçta Filiz (tarımsal sensör istasyonu) ve PestTrap (dijital zararlı izleme sistemi) gibi ürünlerle piyasaya girmiş, daha sonra Orbit (mahsul izleme uygulaması) ve SoilScanner (dijital toprak analizi cihazı) gibi araçlarla ürün yelpazesini genişletmiştir.

Türkiye'de kamusal destek programlarından en etkin şekilde yararlanan sosyal girişimlerden biridir. Şirket, bugüne kadar **8 adet onaylı Ar-Ge projesini** başarıyla tamamlamış olup, bu projelerin büyük çoğunluğu TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir. Ayrıca KOSGEB, Teknopark ve Kalkınma Ajansı gibi kurumların destekleriyle de çalışmalarını sürdürmektedir. KOSGEB destekli İşletme Geliştirme Programı ve Ticaret Bakanlığı'nın ihracat desteklerinden de aktif olarak yararlanarak, işletme kapasitesini artırmayı başarmıştır.

Şu anda Doktar'ın ana hedefi, çiftçilerin **daha sürdürülebilir uygulamalara geçmesine yardımcı olmak ve akıllı tarım teknolojileriyle verimliliği artırmaktır**. Bu çabalar, AB Yeşil Mutabakatı gibi küresel girişimlerle uyumlu olup, tarım sektöründe karbon emisyonlarını azaltmayı amaçlamaktadır.

Doktar, Cargill gibi büyük şirketlerle çeşitli projelere katılmış ve sürdürülebilir tarım uygulamalarını hayata geçirmeleri için destek vermiştir. Teknoloji çözümleri, çiftçilere mahsul

sağlığını izlemek, girdi kullanımını optimize etmek ve genel çiftlik yönetimini geliştirmek için gerekli araçları sağlamaktadır.

Bu sayede Doktor, Türkiye'de kamusal desteklerden etkin şekilde faydalanarak yenilikçi teknolojileriyle tarım sektöründe dijital dönüşüme öncülük etmektedir.

Diğer bir örnek olan Biftek.co, geleneksel et üretimiyle ilgili çevresel ve etik sorunlara çözüm üretmektedir. Şirket, geleneksel et üretiminde yüksek su kullanımı, geniş arazi ihtiyacı, sera gazı emisyonları ve antibiyotik kullanımına ilişkin sorunları ele almaktadır. Başlangıçtaki ana hedefi, laboratuvar ortamında üretilen et için sürdürülebilir ve uygun fiyatlı bir büyüme ortamı takviyesi geliştirmektir. Bu büyüme ortamı, geleneksel olarak kullanılan pahalı fetal sığır serumuna alternatif olarak geliştirilmiştir ve daha çevre dostu ve ekonomik bir çözüm sunmaktadır.

Biftek.co'nun patentli ürünü olan mikroorganizma tabanlı büyüme ortamı takviyesi, hayvansal ürün ve antibiyotik içermeyen bir formüle sahip olup, sığır kası kök hücrelerinin büyümesini destekleyerek etin laboratuvar ortamında üretimini mümkün kılmaktadır. Şirketin ana stratejisi, bu patentli büyüme ortamını kültür eti üretimi yapan firmalara tedarik etmek ve bu alandaki uluslararası işbirliklerini artırmaktır.

Şu anda Biftek.co'nun öncelikli hedefi, kültür eti üretim maliyetlerini daha da düşürmek ve bu teknolojiyi dünya genelinde erişilebilir hale getirmektir. Bu sayede küresel protein talebine yanıt verebilmeyi ve fabrika çiftlikleri ile ilgili etik kaygıları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

Biftek.co, Big Idea Ventures, TRAngels ve Cult Food Science gibi ABD ve Kanada'daki yatırım ve destek programlarından faydalanarak önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Ancak, Türkiye'de kamusal muhatap bulma ve şube açma süreçlerinde çeşitli zorluklar yaşamış ve bu süreci kendi çabalarıyla tamamlamıştır. Türkiye'de kamusal destek almamış olmasına rağmen, uluslararası iş birlikleri ve patentli teknolojisi sayesinde kültür eti üretiminde etkili bir oyuncu olmayı hedeflemektedir.

Nanomik ise, 2014 yılında İstanbul'da sıfır sermaye ile kurulan ve o günden bu yana Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Teknogirişim Sermayesi Desteği (TGSD) ve TÜBİTAK gibi kamu desteklerinden faydalanarak büyüyen bir sosyal girişimdir. Şirket; tarım, hayvan sağlığı ve gıda muhafazası alanlarında doğal ve biyoteknolojik ürünler geliştirmektedir. İlk olarak Mikoks adıyla piyasaya sürdükleri mikroenkapsüle edilmiş biyofungisit ile tarım sektöründe önemli bir boşluğu doldurmuşlardır. Nanomik, zamanla ürün portföyünü genişleterek, bio-insektisitler ve gıda muhafaza çözümleri gibi farklı alanlarda da çözümler sunmaya başlamıştır.

Nanomik, Ar-Ge çalışmalarını geliştirmek ve teknolojisini ilerletmek amacıyla çeşitli yerli ve yabancı yatırımcılardan destek alarak büyümeyi başarmış bir girişimdir. Şirket, özellikle tarım sektöründeki ruhsat başvurularının masraflı süreçlerinin Türkiye’de daha fazla desteklenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, S3E Charge adlı Avrupa Birliği destekli derin teknoloji hızlandırma programına seçilen Nanomik, bu program sayesinde uluslararası büyüme yolculuğunu hızlandırmayı hedeflemektedir.

Toplamda Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK ve Türkiye Kalkınma Fonu gibi çeşitli kaynaklardan sağlanan destekler sayesinde büyüyen Nanomik, sürdürülebilir tarım için doğal biyo-fungisit ve insektisit çözümlerini daha geniş kitlelere ulaştırmayı amaçlamaktadır.

Kybele’s Garden, 2021 Kasım ayında Ankara’da TÜBİTAK BİGG desteği ile şirketleşmiş ve o tarihten itibaren ODTÜ Teknokent’te faaliyetlerini sürdüren sosyal girişimdir. Alg biyoteknolojisi ile tarım, gıda ve kozmetik sektörlerine yönelik çalışmalar gerçekleştirmektedir. Yosunlardan elde ettikleri hammaddelerle tarımda organik gübre ve türevleri, gıdada ve kozmetikte doğal boyalar, vegan protein, vitamin ve antioksidan gibi sürdürülebilir çözümler sunmaktadır. Bu sayede, çevre dostu alternatiflerle karbon ayak izini düşüren projeler geliştirmektedir.

Şirket, alg tabanlı biyoponik tarım ve fermentasyon teknolojileriyle dünya çapında ölçeklendirilmiş projelerde öncülük ederek, Biorenda Cosmetics alt markasıyla B2C modelinde kozmetik ürünler geliştirmektedir. Kybele’s Garden projesi kapsamında da 100’den fazla firma ile süreç yönetimini başarıyla tamamlanmıştır. Alg sektörü ithal ürünlere bağımlı olmasına rağmen, geliştirilen yerli ürünlerle bu bağımlılığın azaltılması ve ihracat odaklı büyüme hedeflenmektedir.

TÜBİTAK BİGG ve KOSGEB destekleriyle şirket sermayesini temin etmiş ve ekip kapasitesini artırmak için 250.000 Amerikan doları tutarında tohum öncesi yatırım almıştır. Şirket, özellikle biyoteknoloji firmalarına yönelik düzenlemelerin iyileştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi ve çeşitli bakanlıklarla kurduğu güçlü ilişkilerle kamusal süreçlerde etkin bir şekilde ilerlemektedir.

Girişim, 2023 yılında FoodTech500 listesine girerek küresel ölçekte görünürlüklerini arttırmış ve LIF Global programına kabul edilmiştir.

FAZLA, 2017 yılında İstanbul’da ilk bağış operasyonunu gerçekleştirerek perakende sektörünün büyük bir sorunu olan gıda atığına çözüm bulma hedefiyle yola çıkan sosyal girişimdir. Şirketin temel amacı, perakende firmalarının mağazalarında, kozmetik ve TETT/SKT (Tavsiye Edilen Tüketim Tarihi/Son Kullanma Tarihi) yakınlığı nedeniyle atık olarak görülen ancak hâlâ tüketilebilir olan gıdaları ayrıştırıp, gıda bankacılığı kanunu çerçevesinde ihtiyaç sahiplerine

ulaştırmaktır. Başlangıçta Türkiye'de yalnızca bağış hizmeti sunan Fazla, zamanla yeniden satış, hayvan yemi ve geri dönüşüm gibi servislerini de bünyesine katmıştır. Bugün İspanya'da da bağış ve yeniden satış hizmetleri sunarak faaliyetlerini genişletmektedir.

2023'ün ilk çeyreğinde Türkiye Kalkınma Fonu'ndan yatırım alan Fazla, bugüne kadar toplamda 10 milyon dolar değerinde yatırım almıştır. Bu yatırımlar, melek yatırımcılar ve yerli-yabancı yatırım firmalarından sağlanmıştır. Bir sonraki yatırım turunda, etki odaklı yerli ve yabancı yatırım firmalarıyla stratejik görüşmeler yapmayı ve sürdürülebilir projelere odaklanmayı hedeflemektedir.

Fazla, teknoloji merkezlerinden faydalanmasa da, kamusal süreçlerde Çevre, Şehircilik Ve İklim Değişikliği Bakanlığı ve Tarım ve Orman Bakanlığı ile aktif olarak görüşmeler yürütmektedir. Yatırım süreçlerinde ilk temasta zorluk yaşamayan şirket, bazı kamusal desteklerin eksik olduğunu gözlemlemiş olsa da, bu durum büyüme stratejilerini engellememiştir.

Şu anda öncelikli hedefleri Türkiye ve İspanya'da büyümeye devam etmek, Portekiz ve diğer ülkelere bağış ve yeniden satış hizmetlerini genişletmektir. Fazla, yerli ve yabancı çeşitli hibe programlarına ve yarışmalara katılarak destekler almış ve sektöründe fark yaratmaya devam etmektedir.

Foodback, 7 yıldır Türkiye'nin en geniş tarım ve gıda sosyal girişimcilik ekosistemine sahip olmuştur. Ağında yer alan girişimcilerin yolculukları incelendiğinde özellikle TÜBİTAK ve KOSGEB desteklerinin ar-ge odaklı girişimcilerin ürün geliştirme döneminde hayati bir önem taşıdığını gözlemlenmiştir. Fakat bu desteklerin genellikle Ar-Ge dönemiyle kısıtlı kaldığı ve girişimcinin ticari bir değer yaratması konusunda yeterli olmadığı görülmüştür.

Türkiye'de tarım ve gıda alanında faaliyet gösteren bu sosyal girişimlerin deneyimleri, ekosistemin çeşitliliğini ve karşılaştıkları zorlukları yansıtmaktadır. Bu girişimler, ulusal ve uluslararası desteklerden yararlanarak inovatif çözümler geliştirmekte ve sosyal ekonomi içinde önemli bir rol oynamaktadır. Kamusal destekler sadece Ar-Ge döneminde limitli bir destek olmaktan çıkmalı, girişimlerin ticarileşme döneminde de önemli rol oynayacak hibe kaynakları yaratılmalıdır.

Kamusal destekler sadece hibe olarak kalmamalı, sürdürülebilir iş birlikleri haline gelmelidir. Halk sağlığına faydalı, obezite problemine çözümler geliştiren, halkın gıdaya demokratik ulaşmasını sağlayan ya da ülkemizin tarımsal verimliliğini artıracak projeler geliştiren girişimcilerin kamu ile birebir çalışması sağlanabilir. Hem girişimcinin işini geliştirmesi için alan açılır hem de bilinirlik artırıcı aktiviteler birlikte geliştirebilir.

Bölüm 4: Türkiye’de tarımsal verimlilik & girişimcilik ilişkisi

Türkiye’deki tarım ve gıda sektöründe faaliyet gösteren kurumlar, teknoloji yetersizliği, zamanın gerisinde kalma ve yetenekli gençleri istihdam etme konusunda yaşadıkları zorluklar nedeniyle ciddi sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunlar, sektörün verimliliğini olumsuz etkileyerek kurumların rekabet gücünü zayıflatmaktadır. Peki, tarım ve gıda girişimciliğini kurumlar ve kamu iş birliğiyle destekleyerek tüm paydaşlar için kazançlı bir çözüm oluşturabilir miyiz? Bu soruya ilişkin, Yaşar Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Yiğit Kazançoğlu’nun görüşlerine başvurduk.

“Dijitalleşme ve modern tarım tekniklerine geçişte yaşanan eksiklikler, kurumların piyasa taleplerine ve küresel rekabete uyum sağlama kabiliyetlerini sınırlamaktadır. Tarım ve gıda sektöründeki sorunlara çözüm olarak girişimciliğin desteklenmesi, inovasyonun önünü açarak sektörü canlandırabilir. Kamu ve özel sektör iş birliğiyle tarım teknolojilerine odaklanan startup’lar, yenilikçi üretim yöntemleri, dijitalleşme ve sürdürülebilir tarım uygulamalarını hayata geçirebilir. Bu girişimler, üretimde verimliliği artırmanın yanı sıra, daha az maliyetle daha kaliteli ürünler sunmayı mümkün kılabilir. Ayrıca, girişimcilik ekosistemine sağlanacak teşvikler ve hibe programlarıyla genç yetenekler sektöre çekilebilir, bu da tarım ve gıda sektörünün dinamizmini ve rekabet gücünü artırabilir.

Girişimciliğin desteklenmesi, uzun vadede tarımın modernleşmesi ve sektördeki teknolojik dönüşümün hızlanmasına katkı sağlayacaktır. Çözüm sağlayabilecek farklı bir öneri ise kamu ile üniversiteler arasında kurulabilecek farklı iş birliği modelleridir. Üniversiteler, sektöre yönelik araştırma ve geliştirme faaliyetleriyle yeni teknolojiler ve yenilikçi tarım uygulamaları geliştirebilirken, kamu kurumları bu projelere finansal ve lojistik destek sağlayarak akademik bilginin pratik uygulamalara dönüştürülmesini teşvik edebilir. Özellikle tarım teknolojisi, sürdürülebilir tarım ve dijitalleşme gibi alanlarda kamu-üniversite iş birliği, sektördeki bilgi ve teknoloji açığını kapatabilir. Ayrıca, üniversitelerde geliştirilen çözümler, kamu tarafından geniş çapta uygulanabilir ve genç girişimciler bu projelerde yer alarak sektöre dahil edilebilir. Bu iş birliği, tarımın modernleşmesi ve gıda sektörünün küresel rekabet gücünü artırmada kilit bir rol oynayacaktır.

Bu bağlamda Yaşar üniversitesi, yakın zamanda kurduğu Tarım Bilimleri ve Teknolojileri Fakültesi ile tarım ve gıda sektöründeki mevcut sorunları çözmeye yönelik bir adım atmıştır. Fakültenin temel vizyonu, Türkiye’nin tarım sektöründe sürdürülebilir, yenilikçi ve teknolojiye dayalı bir dönüşümü teşvik ederek, hem ulusal hem de küresel düzeyde rekabet gücünü artırmaktır. Fakülte, modern tarım teknolojilerini, sürdürülebilir tarım uygulamalarını ve gıda güvenliği standartlarını birleştirerek, geleceğin tarım profesyonellerini yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Stratejik olarak ise, tarımsal üretimde verimliliği artıracak teknolojik çözümler üretmek, çevre dostu ve sürdürülebilir tarım uygulamalarını yaygınlaştırmak ve bu alanda

girişimcilik ekosistemini desteklemek için kritik bir rol oynamaktadır. Ayrıca, kamu-üniversite-sanayi iş birliğini güçlendirerek, akademik araştırmaların sektöre uygulanabilir çözümler üretmesini sağlayacak bir köprü işlevi görmeyi hedeflemektedir. Fakülte sadece Türkiye'nin tarımsal kalkınmasına değil, aynı zamanda gıda güvenliği ve iklim değışikliği gibi küresel sorunlara da çözüm sunmayı amaçlamaktadır.

Dijital dönüşüm hedefinin yanısıra girişimcilik açısından ele alındığında tarım-gıda ekosistemine doğru zamanda dahil olma ve yapılan faaliyetleri çarpan etkisi ile artırma konusunda üniversitelere büyük iş düşmektedir. Bu sayede, her kurum kendi yetkinliklerini ortak bir ekosistem zemini üzerinde sergileyebilecek ve paydaşlar birbirini besleyecek dörtlü sarmal yapıda nitelikli hizmet ve işgücü üretebileceklerdir. Elbette tüm bu faktörlerin ele alınması konusunda sürdürülebilir ve döngüsel anlayışı besleyen toplum faktörünün önemi yadsınamaz. Yaşar Üniversitesi fakülteleri ve idari birimleri bünyesinde yürütölen tarım-gıda çalışmalarının sosyal girişimcilik temasından beslenmesine özen gösterilmektedir. Bu kapsamda üniversitemiz bünyesinde yapılanmaya gidilmiş ve Sosyal Girişimcilik ve Etki Ofisi (SoFi) kurulmuştur. Kurulan merkezin amacı; sosyal girişimciliğin ve sosyal etkinin tüm paydaşlar için açık, anlaşılır ve uygulanabilir olmasını sağlamak, bölgesel öncelikleri gözeterek sosyal girişimcilik ve sosyal etki alanında ihtiyaç analizi çalışmalarını yapıp, belirlenen ihtiyaçlara göre alanda var olan kurumların kapasitelerini güçlendirmek, sosyal girişimlerin pozitif etkisi yüksek çalışmalar gerçekleştirmeleri için danışmanlık yapmak, Ege Bölgesi Sosyal Girişimcilik Ağının kurulumunu gerçekleştirmek, ağın Türkiye ve dünyadaki diğeri ağlar ile bağlantısını kurmak, hem sosyal girişimlerin hem sivil toplum kuruluşlarının etki odaklı çalışmalarını hayata geçirmelerinde onlara rehberlik etmektir. SoFi ile, tarım-gıda faaliyet alanı içerisinde efektif bir sosyal girişimcilik haritası oluşturulmuştur. Bu bağlamda İzmir Büyükşehir Belediyesi ve bağılı bulunan Tarımsal Hizmetler Dairesi Başkanlığı ile iş birliğine gidilmiş, yapılması planlanan faaliyetler kategorize edilerek inovasyon ve girişimciliğı destekleyecek ölçüde bir kurguya gidilmiştir.

Özetle, kamu ve özel tarım ve gıda alanındaki fırsatlar iyi izlenebilirse farklı kamu-üniversite işbirliği modelleri ile yapılabilecek faaliyetlerde sektöre yönelik girişimciliğin desteklemesi mümkün kılınarak sektördeki teknolojik dönüşüm ivme kazanabilir ve planlı işbirliği modelleri ile karşılaşılması muhtemel sorunları çözmek daha kolay hale gelebilir. Bu iş birliği modellerinin, hem ekonomik büyüme hem de sürdürülebilir tarım uygulamaları açısından uzun vadede tüm taraflar için kazanç sağlayan bir senaryo yaratması mümkün olacaktır.”

Bölüm 5: Dünya’da tarım ve gıda girişimcilik ekosistemi

5.1. Girişimcilik Ekosistemi ve Destekler

Dünyada tarım ve gıda girişimcileri birçok farklı alanda inovasyon üretmektedir. Tarım ve gıda teknolojileri girişimlerinin bir kısmı son tüketicileri, çiftçileri ve kullanıcıları hedeflerken bir kısmı

ise üreticileri ve gıda tedarik zincirindeki diğer aktörleri hedeflemektedir. Tarım teknolojileri içerisinde çoğunlukla gerçek zamanlı sensörler, tohumlama ya da hasat robotları, çiftçilere yönelik platformlar, aplikasyonlar, medya araçları ve finans araçları bulunmaktadır. Küçük, orta ya da büyük ölçekli çiftçilere yönelik ürünler kendi aralarında sınıflandırılması, çiftçilerin satın alım, pazarlama ya da eğitim konusundaki eksiklerinin giderilmesi hedeflenmektedir. Yeni nesil gıda ürünleri ve üretim modelleri geliştiren, tedarik zincirinde inovasyonlar yaratan, tüketici bilgilendirme çalışmaları yapan tüm girişimler de bu ekosisteme dahil olmaktadır.³¹

Dünyada yatırım almış büyük ölçekli bazı girişim örnekleri aşağıda listelenmiştir:

Tablo 1 - Yatırım Almış Büyük Ölçekli Gıda ve Tarım Girişimleri			
Dikey Tarım	 AeroFarms (ABD)	 Square Roots (ABD)	 AGRICULTURA VERTICAL AgroUrbana (Şili)
Bitkisel Protein	 Impossible Foods (ABD)	 The Vegetarian Butcher(Hollanda)	 Those Vegan Cowboys (Hollanda)
	 Wild Type Foods (ABD)	 NotCo (Şili)	

³¹ [Laurens Klerkx, Pablo Villalobos, "Are AgriFoodTech start-ups the new drivers of food systems transformation? An overview of the state of the art and a research agenda", C. 40, 2024, Global Food Security.](#)

Tarımsal Robotlar	Small Robot Company (Birleşik Krallık)	PIXELFARMINGROBOTICS Pixel Farming Robotics (Hollanda)	SwarmFarm (Avustralya)	
Tarımsal Ürün Teknolojileri	AgroSmart (Brezilya)	Hello Tractor (Nijerya)	Agroconsultas (Arjantin)	AgroMatch (Şili)

Gıda ve tarım teknolojileri; veri, araştırma ve uzun yıllar süren ar-ge çalışmaları gerektiren bir alandır. Bu alanda, ciddi bir etki odağı olduğunu söyleyebiliriz. İklim krizi ve hayvan hakları konusundaki bilinçlenmenin artması, son dönemlerde bu alana olan ilginin büyümesine neden oldu. Birçok girişimcinin, akademiye veya akademik bir partneri yanına alarak bu alanda inovasyon yaratmaya çalıştığını gözlemliyoruz. Dünyada yer alan Team Up³² gibi programlar, doğru kişilerin bir araya gelerek çözüm üretmesine yardımcı olan önemli programlar olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye'de olduğu gibi, dünyada da girişimcilerin teknoloji ve etki odaklı ekosistemlerden çıktığını görüyoruz. Teknoparklar, ortak çalışma alanları ve destek mekanları hem fiziki mekan sağlaması hem de girişimcileri kendi alanlarındaki yatırımcılar ve olası partnerlerle bir araya getirmesi nedeniyle uzun vadeli bir etki yaratmaktadır.³³ Üniversiteler, devlet programları, bilim parkları, büyük kurumların içindeki kuluçka merkezleri, bağımsız kuluçka merkezleri ve inkübasyon merkezleri, bu alanda çalışan girişimlere büyük ölçekte hizmet vermektedir. Robotik veya gübre teknolojileri gibi daha çok tarımsal alana ihtiyaç duyan girişimlere ise Test Farms gibi programlar aracılığıyla deneme alanları sağlanmaktadır.³⁴ Girişimciler, bu alanlarda teknolojilerini istedikleri tarımsal ürün üzerinde ve istedikleri mevsimlerde uzun vadeli olarak test etme imkanı yakalamaktadır.

³² [EIT Food Team Up](#)

³³ [Laurens Klerkx, Pablo Villalobos, "Are AgriFoodTech start-ups the new drivers of food systems transformation? An overview of the state of the art and a research agenda", C. 40, 2024, Global Food Security.](#)

³⁴ [EIT Food Test Farms](#)

İnkübasyon merkezlerinin dışında, girişimcilerin bir araya geldiği etkinliklerin de bu alandaki gelişmelerin hızlanmasında ciddi bir rol oynadığını görmekteyiz. Global networking etkinlikleri İsviçre, Hollanda, İngiltere ve Amerika'da çok güçlü bir şekilde büyümektedir. Bu etkinlikler, hem trendler hakkında ekosistemi bilgilendirmekte hem de düzenlendikleri ülkeleri bu alanda bir teknoloji merkezi haline getirmektedir. Tarım ve gıda girişimciliği alanında önde gelen bazı etkinlikler aşağıda listelenmiştir:

Tablo 2 - Tarım ve gıda girişimciliği ile ilgili öne çıkan etkinlikler

	Foodhack	ABD, İsviçre
	Future Food Tech	ABD
	World Food Tech Expo	Kore
	EvokeAg	Avustralya
	World Agri-Tech Innovation Summit	İngiltere
	Agri Food Tech Expo Asia	Singapur
	Farm & Food 4.0	Almanya

Kuluçka, hızlandırma programları ve ekosistem geliştiriciler de küresel tarım ve gıda girişimciliği ekosisteminin büyümesinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu yapılar, girişimcilere başlangıç aşamasında ihtiyaç duydukları kaynakları, mentorlukları ve ağıları sağlayarak inovasyon süreçlerini hızlandırmaktadır. Kuluçka merkezleri, yeni fikirlerin olgunlaşmasına ve iş modellerinin geliştirilmesine destek olurken, hızlandırma programları, girişimlerin büyüme

aşamasında karşılaştıkları zorlukları aşmalarına yardımcı olmaktadır. Söz konusu programlar erken aşama veya fikir aşamasındaki girişimcilere aynı zamanda şirket kurma, fikir geliştirme, iş planı oluşturma, doğru partnerleri bulma, doğru pazarları belirleme, pazarlama stratejisi geliştirme, hukuki destek gibi birçok farklı alanda destek sunmaktadır.³⁵

Ekosistem geliştiriciler, sektördeki paydaşları bir araya getirerek iş birliği fırsatlarını artırmakta ve sektörün genel gelişimini desteklemektedir. Bu programlar ve yapılar, girişimcilere finansman, eğitim ve pazar erişimi gibi kritik hizmetleri sunarak, tarım ve gıda sektöründe inovasyonun ve sürdürülebilirliğin artmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, ekosistem içindeki bilgi ve deneyim paylaşımını teşvik ederek, girişimcilerin başarı şansını artırmaktadır. Sonuç olarak, kuluçka ve hızlandırma programları ile ekosistem geliştiriciler, tarım ve gıda girişimciliğinin global ölçekte büyümesine ve güçlenmesine önemli bir katkı sağlamaktadır.

Aşağıda küresel ölçekte öne çıkan bazı kuluçka, hızlandırma programları ve ekosistem geliştiriciler listelenmiştir:

Tablo 3 - Kuluçkalar, hızlandırma programları ve ekosistem geliştiriciler		
FOUNDER INSTITUTE	Founder Institute	ABD
leaps	Bayer Leaps	Almanya
LELY	Lely Startup Challenge	Hollanda
JOHN DEERE	John Deere Startup Collaborator	ABD
BASF	BASF Start-up Science	Almanya

³⁵ [Laurens Klerkx, Pablo Villalobos, "Are AgriFoodTech start-ups the new drivers of food systems transformation? An overview of the state of the art and a research agenda", C. 40, 2024, Global Food Security.](#)

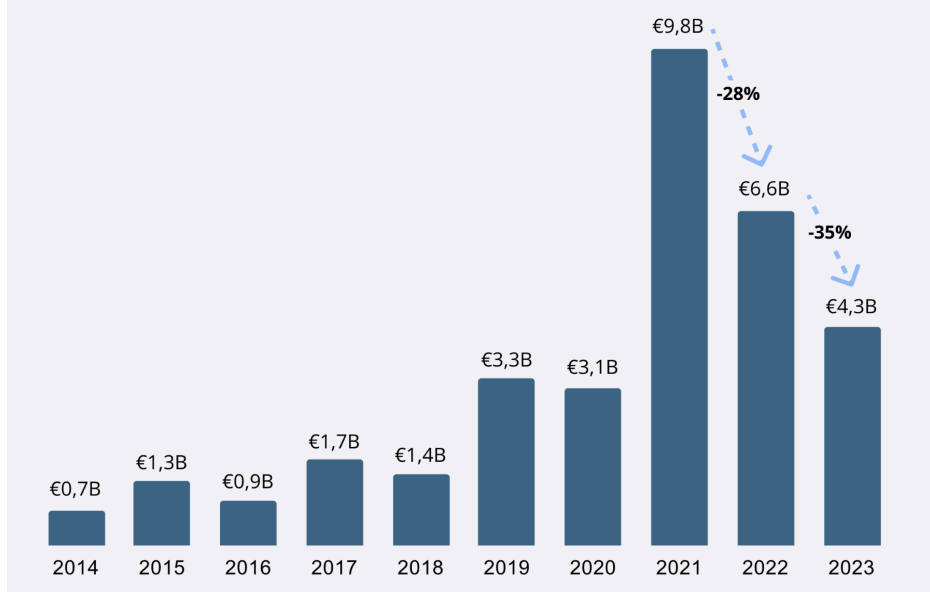
	Shoots by Syngenta	İsviçre
	Deloitte FoodTech Accelerator	İsviçre
	Pascual Mylkcubator 2.0	İspanya
	Danone Manifesto Ventures	Fransa
	The Unilever Foundry	İngiltere
	Nutreco Feed and Food Challenge	Hollanda
	Mondelez Co-Lab Tech	ABD
	EIT Food	Avrupa

5.2. Yatırım Trendleri

Şekil 2 - Avrupa'daki Gıda Teknolojisi Girişimlerine Yatırımlar

Digital FoodLab'ın 2024 yılında Avrupa'da Gıda Teknolojileri raporundan, 2014-2024 yılları arasında Avrupa'da gıda teknolojisi girişimlerine yatırımların değişimi. Kaynak: [Foodtech in Europe - 2024. DigitalFoodLab](#)

Nestle'nin sponsorluğundaki Digital Food Lab³⁶ araştırmasına göre, Avrupa'daki gıda teknolojileri girişimcileri için yatırım miktarları, pandeminin geçici etkilerinin azalması ve ekonomik belirsizlikler gibi faktörlere rağmen, hala güçlü bir seviyede devam etmektedir. Bu durum, sektörün potansiyelinin ve girişimcilerin yenilikçi çözümler geliştirme kapasitesinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

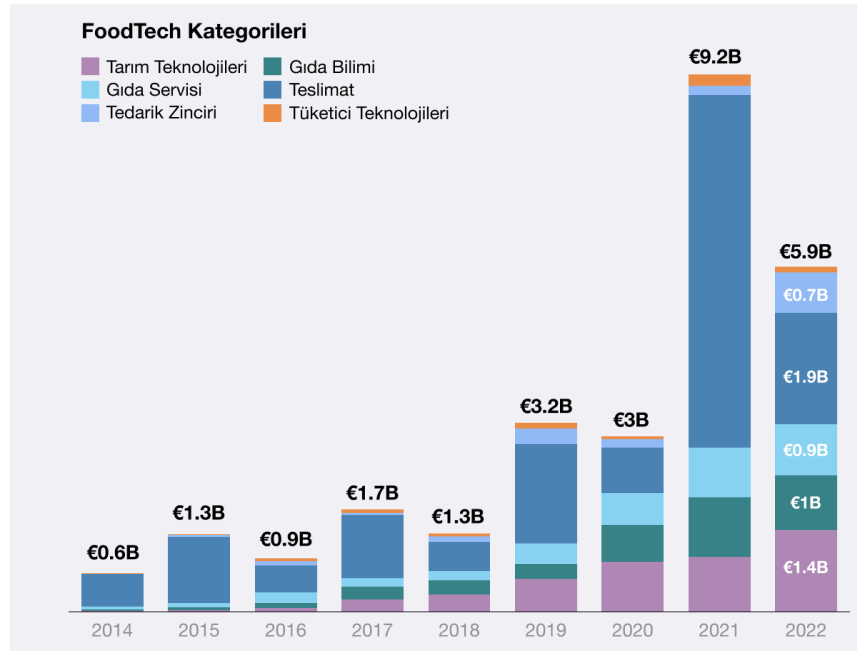
Grafikte, 2014'ten 2023'e kadar Avrupa'daki gıda teknolojileri girişimlerine yapılan yatırımların yıllık olarak dağılımı gösterilmektedir. Yatırımlar, 2014'te 0.7 milyar avro ile başlamış ve 2021'de 9.8 milyar avro ile zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde pandeminin etkisiyle gıda tedarik teknolojilerine olan ilginin artması, 2021'deki yatırım miktarını olağan dışı bir noktaya çekmiştir.

Ancak, 2022'de yatırımlar %28 düşüşle 6.6 milyar avro'ya gerilemiş, 2023'te ise bu düşüş devam ederek %35 oranında azalmış ve 4.3 milyar avro'ya inmiştir. Bu rakam, 2021'deki en yüksek seviyeden %56'lık bir azalmayı ifade etmektedir. Buna rağmen, 2020 yılına kıyasla 2023'teki yatırım miktarının daha yüksek olduğu görülmektedir, bu da uzun vadede sektördeki büyümenin sürdüğünü göstermektedir.

³⁶ [Foodtech in Europe - 2024. DigitalFoodLab](#)

Yatırımların azalmasına rağmen, daha fazla erken aşama girişimin yatırımcıların radarına girdiği gözlemlenmektedir. Bu da, sektördeki yatırımcıların daha fazla girişime yatırım yapmaya istekli olduklarını ve uzun vadeli potansiyellerine güvendiklerini göstermektedir. 2023 yılında Avrupa'da en büyük yatırımlar İngiltere, Fransa ve Almanya'da yapılmıştır. Bu ülkeler, Avrupa'daki gıda teknolojileri yatırımlarının büyük bir kısmını çekmeye devam etmektedir.

Şekil 3 - Gıda Teknolojileri Kategorilerine Göre Yatırım Trendleri

Digital FoodLab'ın 2024 yılında Avrupa'da Gıda Teknolojileri raporundan, 2014-2022 yılları arasında Avrupa'da gıda teknolojisi girişimlerine yatırımların değişimi.

Kaynak: [Investment, Innovation Hubs & Trends Report on the State of the European Foodtech Ecosystem, DigitalFoodLab, 2023](#)

Yukarıdaki grafik, 2014-2022 yılları arasında tarım ve gıda alanına yapılmış yatırımların hangi alt kategorilere dağıldığını göstermektedir. En çok yatırım yapılan kategoriler teslimat, tarım teknolojileri ve gıda bilimi kategorileridir. 2021 yılında teslimat kategorisi pandemi sebebiyle en yüksek yatırım miktarına ulaşmış, ancak 2022'de bu alan büyük bir düşüş yaşamıştır. Tarım teknolojileri ise 2022'de önemli bir yatırım artışı göstermiştir. Gıda bilimi de sürekli olarak yüksek yatırım çekmektedir. Bu kategoriler, tarım ve gıda sektöründe en çok ilgi gören ve yatırım yapılan alanlar olarak öne çıkmaktadır.

Bölüm 6: Rapor sonucu ve derlenen öneriler

Tarım ve gıda alanında sosyal girişimcilik ekosistemi, Türkiye'de giderek daha fazla önem kazanan bir alan haline gelmiştir. Girişimcilerin karşılaştığı zorluklar ve elde ettikleri başarılar, bu ekosistemin çeşitliliğini ve dinamizmini ortaya koymaktadır. TÜBİTAK, KOSGEB, Kalkınma Ajansları gibi kurumların sunduğu desteklerin yanı sıra uluslararası fonlar ve hızlandırma programları, girişimcilerin yenilikçi çözümler geliştirmesine olanak sağlamaktadır. Ancak, kamusal desteklerin erişilebilirliği ve süreçlerin iyileştirilmesi, bu alanda daha fazla gelişme sağlanması için kritik bir ihtiyaç olarak öne çıkmaktadır. Tarım ve gıda alanında sosyal girişimciliğin gelişmesi için öneriler aşağıda sıralanmıştır:

- 1. Kamu, Kurum ve Girişimci İş Birliklerinin Artırılması:** Girişimcilerin özellikle yüksek Ar-Ge gerektiren projelerde kamu kurumlarıyla daha verimli iş birlikleri yapabilmesi için yeni mekanizmalar oluşturulmalıdır. Bu iş birlikleri birkaç başlık altında gerçekleştirilebilir; yatırım, mekansal destek, teknoloji desteği ve bilinirlik. Avrupa ülkelerinde gördüğümüz bazı başarılı örnekler bize kamunun dolaylı ya da üniversiteler, araştırma merkezleri aracılığı ile büyük destekleri olabileceğini göstermektedir. Üniversitelere verilecek olan girişimcilik odaklı büyüme finansmanları üniversitelerin bu alanda daha çok laboratuvar desteği ve araştırma fonu açmasına yol açacak, bu şekilde Ar-Ge için daha çok kaynak yaratılmış olacaktır. Kamunun kurumlar ile işbirliği içerisinde olarak teknik olanakların girişimciler ile çalışmaya yönlendirmesi de büyük önem arz etmektedir. Bu şekilde özellikle erken aşama girişimler ilk büyüme evrelerini çok daha hızlı atlatacaklar, yatırımı ticari sürdürülebilirlik için kullanacak, kurumların onlara sunacağı teknolojik ekipmanlar için ayrıca bir finansman ayırmak zorunda kalmayacaklar. Ekonomik bir kayıp yaşanmaması ve ayrılan bütçelerin verimli bir şekilde kullanılması için teknik olanakların paylaşımının ne kadar önemli olduğunu İngiltere, Hollanda ve Amerika pazarında kurumların kendi girişimcilik programlarını kurgulayarak inovasyona destek olmalarından görebiliyoruz. Bu programlar dünyanın en büyük girişimlerinin hayata geçmesine olanak sağlamıştır. Kurumlar da girişimciler ile birlikte inovatif gıda ürünleri geliştirerek rekabetçi avantaj sağlamaktadır.
- 2. Erken Aşama Girişimlerin Programlar ve Mentorlar ile Desteklenmesi:** Erken aşama girişimlerin "başarısızlık (failure)" havuzuna düşmeden hızlıca desteklenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu aşamadaki girişimler genellikle ekip ve finans yetersizliğinden ötürü yavaş ilerleme göstermektedir. Özellikle de inovasyon ve teknoloji odaklı girişimcilerin ticari sürdürülebilirliğe erişmeleri için uzun bir Ar-Ge döneminden geçtiklerini görüyoruz. Bu zaman içerisinde deneyimli ekipler ile çalışarak pazara çıkış stratejilerini belirlemeleri, ilk ticari adımlarını atarak Ar-Ge süreçlerinde yatırımcıları çekebilecek MVPlerini çıkarabilmeler oldukça önem taşımaktadır. Empowering Women

in Agrifood (EWA) gibi erken aşama inovatif girişimciler ile çalışan ve iş geliştirme desteği sunan programlara olan desteğin artırılması, bu girişimlerin ayakta kalmasına ve büyümesine olanak tanıyacaktır.

3. **Tarım ve gıda alanında erken aşama girişimlere odaklanan yatırım fonlarının artması gerekmektedir.** Yatırımcıların uzun Ar-Ge döneminden çekinerek bu alana yatırım yapmadığını deneyimliyoruz. Fakat yaptığımız araştırmalar gösteriyor ki dünyadaki trend bu alanda daha çok ama daha küçük yatırım yapan yatırımcılara doğru kayıyor. Bunun sektörde uzun dönemli etkisinin daha büyük olacağını, derin teknoloji üzerine çalışan ve ekonomik katkısının belli bir dönem sonra ülkeler için önemli olacağına inanan sistemlerin İngiltere, Hollanda gibi ülkelerde uygulanmaya başlanması bir örnek teşkil etmektedir.
4. **Küresel Ekosistemin Türkiye'ye Çekilmesi:** Dünyadaki canlı startup ve yatırımcı ekosisteminin Türkiye'ye çekilmesi için global programlar ve fonların ülkeye gelmesi teşvik edilmelidir. Yerel ekosistem geliştiricilerle birlikte global konferansların Türkiye'de düzenlenmesi, ülkemizdeki gıda ve tarım alanında girişimlerin, projelerin tanınması için katkı sağlayacaktır. Sadece girişimcilerin değil kurumların da global desteklerden ve inovasyon projelerinden faydalanması için bu konferans ve fuarlar büyük önem arz etmektedir.
5. **Global Yatırımcıların Çekilmesi:** Yatırımcıların global yatırımcılarla bir araya gelmesi ve Türkiye'ye daha fazla yatırım yapması için tanıtım çalışmaları yapılmalıdır. Ayrıca, farklı finansal modeller geliştirilerek bu alanda yeni yatırım fırsatları oluşturulmalıdır. Global yatırımcıların Türkiye'deki ekonomik tabloyu doğru anlayıp, buradaki fırsatlardan haberdar olmasının önemli olduğunu, ülkemizin finansal liderlerinin global yatırımcılar ile bir araya gelmesinin ve bir arada çözüm geliştirmelerinin önemli olduğunu görüyoruz. Portekiz'deki EIT Food ekibi ile belediyenin bir arada çalışarak, dünyadaki yatırımcılar için bir köyü sürdürülebilir bir tarım köyü haline getirdiklerini ve bu sayede alanda çalışan tarım girişimcileri için çok başarılı bir test alanı yarattıklarını deneyimledik, bu örneğin Türkiye için de geçerli olabileceğine inanıyoruz.
6. **Teknoloji Merkezleri ve Test Alanları:** Özellikle tarım teknolojilerinin büyümek için teknolojilerini farklı ürünler ile test etmesi gerekiyor. Bu ürünlerin büyüme aşamasında da belli analizler yapmaları gerekiyor. Teknoloji merkezleri ve test alanları bu girişimlerin ürün geliştirme aşamaları için oldukça değerli oluyor. Hem farklı ürün çeşitleri üzerinde test yapma şansları elde ediyorlar hem de uzun dönem boyunca veri toplama şansı elde ediyorlar.

Bu öneriler, Türkiye'nin tarım ve gıda sektöründe sosyal girişimcilik ekosistemini güçlendirmeye yönelik atılması gereken adımları belirlemektedir. Girişimcilerin, kamu kurumlarının ve uluslararası aktörlerin iş birliğiyle bu alanın sürdürülebilir büyümesi sağlanabilir.

